

ENTRADA 20.10.86

Rebut

179

APÉNDIX

ELS ANARQUISTES VALENCIANS

AL FRONT DE LLEVANT

Miquel Siquan

APENDIX

Els anarquistes valencians al front de Llevant

El 19 de juliol del 1936, a la ciutat de València, els militars compromesos amb la sublevació no es decidiren a sortir al carrer, sinó que romangueren a les casernes fins que, uns dies després, i ~~en~~ ^{a la} vista de com havien anat les coses a Barcelona i a Madrid, acceptaren sense resistència la ocupació dels edificis militars i es declararen disposats a defensar la legalitat republicana. Però, en els dies transcorreguts, la legalitat republicana havia canviat considerablement.

La sublevació militar, el seu triomf a uns llocs i el seu fracàs a altres, havia col·lapsat l'aparell de l'estat, desbordat per una onada popular potencialment revolucionària. El buit de poder que així s'havia produït s'intentava compensar de diferents maneres, i a València es va constituir un Comité Executiu Popular, en el qual estaven representades totes les forces polítiques que s'oposaven a la sublevació militar i als que ~~la recol·laben~~ ^{li donaven suport, o que} se suposava que ~~podien~~ ^{li'n} ~~re-~~ ^{donar.} I, com a Catalunya, entre les forces representades al Comité, hi havia els anarquistes. El fet constituïa una novetat, que, sense exagerar, podríem qualificar de sensacional. Els sindicats confederals -la CNT- i, més específicament, els grups anarquistes -la FAI, que pretenia ser el seu motor ideològic i també el seu braç armat, havien viscut tradicionalment al marge de la política. Entre les seves conviccions més arrelades hi havia ~~la~~ de que la política és una farsa i els polítics uns vividors, sigui quin sigui el partit en el qual militen. Però aleshores no es tractava de participar en unes eleccions, sinó de la possibilitat de portar a cap la revolució, i calia aprofitar-la. La possibili-

tat era sobretot real a Catalunya, on el 10 de juliol els confederals s'havien trobat de cop amos del carrer i convertits en la força política més forta, a la qual ningú^{no} gosava oposar-se.

La implantació dels anarquistes a València era menor que a Catalunya. Mentre que a Catalunya la CNT era el sindicat àmpliament majoritari, a València la UGT tenia més afiliats que la CNT. La seva implantació tenia, a més, característiques diferents. Si a Barcelona i a molts llocs de Catalunya la militància confederal podia caracteritzar-se en conjunt com a proletariat, o si es vol subproletariat industrial, a València sols es podien qualificar així els treballadors dels Alts Forns de Sagunt; prescindint d'ells, la majoria dels afiliats cenetistes a València eren treballadors de la construcció i portuaris, i en una bona proporció treballadors agrícoles. I mentre a Catalunya la militància confederal i anarquista era majoritàriament immigrada, aragonesos els dirigents i andalusos la base, a València eren autòctons. Però, encara que amb menys força que a Catalunya, l'anarquisme valencià constituïa un col·lectiu important i entusiasta, i ideològicament dur. Cal no oblidar que, des de feia força temps, València era un centre de difusió editorial de idees avançades. I el que volien els anarquistes valencians, encara que s'integressin al Comitè Popular de les forces d'esquerra, era fer la revolució i establir el comunisme llibertari.

Per fer la revolució calia, naturalment, eliminar la propietat, entesa en primer lloc com a propietat de la terra, i amb ella, de passada, els propietaris, almenys els més visibles. I eliminar també els símbols del poder, tal com són, vistos des d'una societat rural, els diners i l'església, la caserna de la guardia civil, el registre de la propietat, l'arxiu del jutjat. Eliminació dels símbols per mitjà del

foc, que tot ho purifica, i eliminació, ^{al mateix temps,} ~~de pas~~ dels seus representants, irrecuperables per^ò la nova societat. I amb ells, la dels paràsits socials: els usurers, que s'aprofiten de la misèria dels pobres, i els xulos, que viuen de les prostitutes. I encara, a València i a altres llocs, per raons estrictament morals, s'afegiran a la llista dels eliminables els invertits.

Una vegada realitzada la gran neteja, ^{que} els anarquistes varen procurar fer ~~la~~ a tot arreu on varen sentir-se amb prou força, i una vegada posats els béns en comú, en forma de col·lectivitats agrícoles o industrials, la nova societat havia de sorgir espontàniament i per ella mateixa. Cada ciudatà treballa en la seva feina, i com que no treballa per a un explotador, treballa el millor que sap i pot. I, per satisfer les seves necessitats, la col·lectivitat li dóna el que necessita; ^{si} la col·lectivitat no ho té, ho retira de on n'hi hagi, no pas ^{lliurant} ~~amb regant~~ diners, que ja no existeixen, sinó un "vale", ^{estès} pel Comitè que justifica la seva necessitat.

Per engrescador que resulti aquest projecte, la veritat és que els intents d'establir al camp valencià el comunisme llibertari varen resultar més complicats i decebedors del que els seus apòstols havien previst. A certs pobles, grups de veïns s'oposaren passivament o enèrgicament a la col·lectivització, i calgué imposar-la per la força. En altres, els nous dirigents es demostraren incapaços o es barallaren entre ells, i ^{fins i tot} ~~avancés~~ en els llocs on ~~un~~ grups entusiastes van aconseguir ^(de l'entrada) èxits inicials, ^{aquest grup} ~~aviat~~ varen topa ^{aviat} amb la manca de estructures superiors capaces de relligar-los en un teixit econòmic que, una vegada abolit el diner, els fornís les matèries primes ^{res} i els absorbís la producció. Perquè la data principal a tenir en compte és que les col·lectivitats anarquistes eren sols un dels diferents intents que s'estaven portant a cap, al camp republicà, per refer un ordre econòmic i administratiu, esforços que no eren preci-

sament concordants i que aviat entraren en conflicte, ^{A més} ~~que~~ la pressió de les necessitats bèliques reforçaria cada vegada més les estructures de l'Estat, ²ⁿ una direcció en la qual els anarquistes necessàriament havien de sortir perdent. Cal saber només que, uns mesos després, el Ministeri d'Agricultura estaria sòlidament en mans d'un ministre comunista, per imaginar la fi que esperava a les col·lectivitats anarquistes. Però ara estic parlant dels primers dies, quan tot semblava possible.

^{Fins i tot} ~~encara~~ els primers dies, per grans que fossin les il·lusions revolucionàries, ni els anarquistes ni ningú ^{no} podia oblidar que els militars sublevats ocupaven una bona part del territori espanyol. I si era cert que des de València es podia anar directament a Barcelona i a Màlaga, i ^{fins i tot} ~~encara~~ a Madrid, també ho era que l'enemic ocupava tot Aragó i àdhuc trossos de terra valenciana al Maestrat. De manera que, prescindint dels petits grups que espontàniament i des del primer dia es van llançar a fer la guerra pel seu compte, el Comitè Popular de València va decidir reclutar i organitzar unitats voluntàries que, junt amb els militars disposats a col·laborar amb el Govern, ^{l'alliberament} ~~la lliberació~~ del territori ocupat, començant per Terol.

A mitjans d'agost va sortir la primera Columna, anomenada Torres Benedito pel nom dels seus dirigents (Torres, de la CNT, ^{era} el responsable polític, i el tinent Benedito l'assessor militar) i composta ~~per~~ per uns 2.000 militants de la CNT i de la FAI, i també del POUM, i prop d'un miler de soldats i alguns oficials de les casernes de València. La Columna es va establir a la dreta i al nord de Terol, per Corbalan i Alfambra, ^{i va} ~~enllaçava~~ amb les forces que havien sortit de Barcelona també ^{en} ~~amb~~ direcció a Aragó. Un mes més tard va sortir la Columna Etxea-Uribe, de la qual el tinent coronel Etxea ~~era~~ era el cap militar i Uribe, dirigent de les joven-

tuts comunistes, el responsable polític; ^{tenia} també ~~uns~~ 3.000 homes, i ~~una~~ una composició política més variada, en la qual abundaven republicans, socialistes i comunistes, i ~~que~~ es va establir al SO. de Terol, per Villed i Cublas, a cavall del Túria i prop del Racó d'Ademuz. Una altra unitat important fou la Columna Peire (Tinent Coronel Peire), constituïda per soldats i oficials de la guarnició de Castelló.

D'altres ciutats i pobles del País Valencià sortiren ^{~~sempre~~ també} ~~unes~~ columnes i columnetes, i el nombre total de voluntaris que així es mobilitzaren ~~de~~ ^{havia} estar entre 15.000 i 20.000. Però, en la imaginació popular, de totes aquestes forces n'hi havia una que sobresortia entre les altres, i que aviat prengué aires místics: era la "Columna de Hierro".

Mentres el Comitè Popular, amb el ^{support} ~~recorsament~~ i participació de la CNT, reclutava voluntaris i els organitzava en columnes, els anarquistes "purs", els de la FAI a seques, que des de feia anys ^u malfiaven de les tàctiques contemporitzadores dels "sindicalistes", feien la seva pròpia convocatòria, que pretenia reunir al convent de les Saleses de València 10.000 homes per portar la revolució a les terres aragoneses, encara que finalment no foren més de 3.000. La composició de la Columna reflectia ~~la~~ ^{la} dels ambients on floria l'anarquisme: obrers de la construcció i treballadors de les carreteres i de les canteres, impressors, barbers i fusters de València, peonatge agrícola de l'horta valenciana, portuaris de Burriana i d'altres llocs on s'embarca la taronja, metalúrgics de Sagunto, capitanejats pel "compañero" Rufino ("compañero" tenia entre els anarquistes el mateix sentit identificador que entre els comunistes "camarada"). Per haver-hi de tot, hi havia ^{fius i tot} ~~inclus~~ un antic estudiant de Lletres, de cognom Segarra, i un comptable de bona família, de cognom Pellicer, i ^{tots} ~~els~~ dos van figurar des del primer dia entre els dirigents més actius de la unitat. La Columna tenia a més

una peculiaritat que frapava la imaginació i perfilava la seva imatge; a la Columna ^{s'hi} ~~se~~ havien integrat un bon nombre de reclusos de dret comú, del penal de "Sant Miguel de los Reyes", ~~a qui~~ ^{els} els anarquistes ^{els} havien posat en llibertat, i ~~als~~ ^{els} ~~qui~~ havien ofert l'ingrés a la Columna com un camí de regeneració social.

L'organització de la "Columna de Hierro" (que a partir d'ara anomenaré Columna de Ferro, encara que dubto que mentre va existir ningú digués o escrivís ^{mai} el seu nom en català) era força simple, i semblant a la de totes les unitats d'aquesta denominació ~~o~~ -almenys a les d'inspiració anarquista. Els voluntaris o "milicians" s'agrupaven en centúries, que ~~de~~ vegades tenien una base gremial o local; al front de cada centúria hi havia un responsable, ~~de~~ vegades acompanyat d'un assessor militar.

Al front de la Columna hi havia un Comitè, en el qual/cada membre s'encarregava d'alguna comesa concreta. Per qualsevol decisió important es reunia l'ass^emblea de caps de centúries, i eventualment la totalitat dels compos^{neuts} ~~sants~~ ^{a les casernes,} de la Columna. Les armes eren les que s'havien trobat ~~als cuartells,~~ fonamentalment fusells i algunes poques metralladores, més un parell de camions ^o recoberts de xapa per^a convertirlos en vehicles ^{vàlids} bèlics. De l'alimentació de la Columna al front i del seu municinament se suposava que se n'ocuparien els sindicats i les col·lectivitats agràries de la reraguarda.

A mitjans d'agost, l'organització de la Columna ^{de Ferro} estava tot just embastada, però ja resultava difícil retenir ^{els} ~~als~~ impacients. L'anunci de la sortida de la Torres-Benedito va convèncer ^{els} ~~als~~ dirigents de la Columna ~~de~~ que no podien esperar més, i els primers contingents es disposaren a marxar immediatament. Calgué encara resoldre una dificultat suplementària; per^a traslladar-se al Sud de Terol, ~~per~~ on la Colum-

na pensava començar el seu atac, el mitjà de transport més senzill era el ferrocarril que va de Sagunt a Terol, però des del 19 de juliol els ferroviaris estaven en vaga, i calgué assegurar primer la seva col.laboració.

Heus ací com Elias Manzanera, responsable ^{dels abastaments} ~~pels abastaments~~ HMT
~~ments~~ al Comitè^x de la Còl^xumna, descriu aquest viatge i els x5
primers dies a primera lí^xnia, en un relat escrit molts anys
després:

DE BARRACAS A SARRIÓN

Llegamos a Sarrión hacia las 6 de la tarde. Ya habían otros grupos de jóvenes que se nos adelantaron. El grupo de Sagunto, que era de más confianza, conducido por el compañero Rufino, reunió a todos y, seguidamente, sin descuidarnos, nos decidimos a hacer los preparativos para defendernos de un posible ataque por sorpresa, lo que nos advirtieron los vecinos.

Montamos guardia alrededor del pueblo. A las 2 de la mañana, un camión procedente de Teruel, con los faros apagados, venía hacia nosotros. Pero llevados por el nerviosismo los compañeros x
hicieron varios disparos, y los guardias civiles que lo ocupaban salieron corriendo, dejando el camión en nuestro poder. La operación fascista pudo haberles costado más cara. En otras ocasiones se procedió con más serenidad y sangre fría. Cuando el enemigo acecha, lo conveniente es recibirlo como merece, devolviendo golpe por golpe, y sorpresa por sorpresa. Es la ley inflexible de la guerra. Y la guerra se hace por las bravas, o no se hace de ninguna manera.

LA BATALLA DE SARRION

Al día siguiente comenzaron a llegar refuerzos de Valencia. Como pudimos nos instalamos en Sarrión. El grupo que éramos, organizadores de la Columna, nos instalamos en un palacete, viejo caserón destartalado en el que solamente había un gran comedor con una mesa y un viejo piano.

Dormimos en el suelo, ya que las camas eran escasas. El compañero Martí, a medianoche, empezó a teclear el piano interpretando el "Adiós a la vida", de la ópera Tosca. Y el compañero Manzanera, con su potente voz de barítono, cantó poniendo toda su alma en vilo.

Pasaron varios días hasta que una mañana, cuando el sol ya estaba en el cénit, nos sorprendieron unas explosiones de artillería. Inmediatamente se enganchó el combate. Los fascistas atacaban con fuego de ametralladora y fusil por el frente situado a la parte derecha del cementerio. Nosotros, con tres ametralladoras, manejadas una por el sargento Montola y otra por Araico, respondier^{mos}~~on~~ sin pérdida de tiempo. Era Montola sargento de ametralladoras, y Araico era un hombre que había hecho su servicio en Melilla, en el cuerpo de ametralladoras. Por otra parte, la juventud, con una bravura sin igual, avanzaba continuamente con los cuatro viejos fusiles que teníamos.

La lucha se hacía cada vez más encarnizada, llegando en muchas ocasiones a realizarse cuerpo a cuerpo. No cabe duda que los fascistas resis-

tían bien, pero el ímpetu de nuestros jóvenes los arrollaba. El tiroteo constante, el cantar de las ametralladoras, era cada vez más intenso. Nuestros heridos, más o menos graves, eran trasladados a Valencia en un camión que conectaba con el hospital.

A la 1 de la tarde, nos dimos cuenta que, por la parte izquierda existía una escasa resistencia. Inmediatamente avanzamos y los fascistas, al verse acorralados, iniciaron su retirada, ya que la batería que habían emplazado desapareció con suma rapidez... El fuego de fusil se intensificaba y las ametralladoras vomitaban rabia y fuego, pero iban decreciendo. Comenzó la huída de los fascistas, subiendo a los camiones que habían venido. Tan sólo quedó una ametralladora disparando. Pero el compañero Rafael Martí, dando un saltó de león, se plantó delante de la ametralladora y la hizo callar. La mano firme y segura del héroe cumplió su misión de manera espartana. Los luchadores de la Columna de Hierro se cubrieron de gloria.

El balance de la batalla fué el siguiente:

93 muertos, fascistas.

Por nuestra parte, tuvimos 7 muertos y 37 heridos.

No cabe duda que ésta fue una de las batallas más sangrientas que sostuvo la Columna de Hierro contra el ejército fascista.

Si aquel día, después de terminada la batalla,

de secà rabiós, on, a més, els homes que es consideraven d'esquerra havien fugit els primers dies per por dels feixistes de Terol, els que es consideraven de dretes havien fugit ~~en~~ ^{en} apropar-se la Columna, i l'entusiasme revolucionari dels que quedaven es pot considerar que era molt limitat. I, per complicar les coses, els Sindicats i les Col·lectivitats de la reraguarda, que en teoria havien de enviar els queviures ~~per~~ ^{que} assegurar la subsistència dels membres de la Columna, tendien a oblidar-ho. És cert que les reserves de pernils dels "secaderos" de la Puebla i dels voltants van ser una bona ajuda, després convertida en llegenda, però aviat es varen acabar. Així, la Columna, que no depenia dels organismes oficials valencians, es va començar a trobar aïllada.

Però la Columna de Ferro, ^{a més de ser} ~~admes de~~ conscient de la seva puresa ideològica, s'atribuïa un cert paper de guardià de la revolució. La centúria d'Arts Gràfiques editava diàriament un butlletí de tons inflamats, i ^{fins i tot} ~~encara~~ va posar en marxa una emissora que, a més ^{d'ouatre} ~~de~~ en castellà, ^{ho feia} ~~emitted~~ a estones en francès i alemany, aprofitant la presència de alguns anarquistes internacionals. Però sobretot la Columna no sols tenia a València, al convent de les Saleses, un centre de reclutament i d'influència, sinó que a molts llocs del País Valencià existien representacions més o menys autònomes, o simplement autonomenades, que es consideren igualment garants de la revolució, i que intervenien en tota mena d'incidents amb les autoritats o amb altres forces polítiques, a vegades amb la mateixa CNT. I, com es fàcil d'imaginar, els clàssics "incontrolats", tan abundants a les hores confuses, ^{els} que es prenen la justícia per la seva mà i en profit propi, s'empa-raven a gust ^{en} ~~amb~~ el nom de la Columna. La veritat és que, en els primers mesos de guerra, coses així passaven a tot

arreu, però la Columna de Ferro, amb les seves actituds radicals, es va convertir per^a moltagent en el símbol de la indisciplina i de la irresponsabilitat.

La situació s'anava fent cada vegada més difícil. A mitjans de setembre -sols un mes després ~~de~~ que la Columna hagués arribat al front - un Congrés Regional de la CNT valenciana va tractar llargament el tema de les Columnes, i especialment el de la Columna de Ferro, que no volia dependre del Comitè Popular de Guerra de València i pretenia recolzar-se sols en la CNT. Malgrat les intervencions apassionades d'alguns delegats de la Columna, i malgrat que el Congrés no va arribar a formular cap conclusió concreta, una cosa va resultar clara, i és que cap Sindicat cenetista no estava disposat a fer-se responsable ni del comportament de la Columna ni del seu abast^{ament.}~~extremat~~

Pels homes de la Columna, les discussions del Congrés sols significaven una cosa; que mentre ells estaven aïllats al front, a la reraguarda, la revolució, s'estava desvirtuant, i la seva reacció va ser ràpida i contundent. Quatre dies després d'acabat el Congrés, una bona part dels homes de la Columna deixaven el front i baixaven a la reraguarda per recordar el compromís revolucionari. El dia 23 de setembre eren ja a València, i l'endemà ~~que~~ ^{de manera que} ~~la~~ brama popular atribuï la mort als incontrolats de la Columna. En mig de crítiques de tota mena i d'una hostilitat ^{als milicians} creixent, ^{passada} emprengueren una passejada per les terres valencianes, que pels seus protagonistes ^{era} ~~es~~ un esforç per^a revifar l'esperit revolucionari, però que als ulls dels espectadors ^{va ser} ~~es~~ més aviat una demostració de forces a la desesperada, o ^{fiu i tot} ~~inactius~~ una expedició de càstig. A Gandia assalten una caserna, a Castelló cremen els registres de la propietat i l'arxiu de l'Audiència, i a tot arreu han de viure sobre el terreny, o sigui requi-

sant el que necessiten. A finals de octubre ~~comencen a ser a~~ ^{torneu a ser a}
~~cap~~ València, i aleshores els aconteixements es precipi-
ten. Amb l'argument de recaptar fons per adquirir les armes
que ~~els~~ ~~se~~ neguen, procedeixen a una requisita sistemàtica
de botigues i establiments, començant per les joieries. A
la ciutat es produeix un ambient de pànic i d'hostilitat.
Un responsable de centúria, Ariza, cau assassinat, i tothom
entén que han ~~estat~~ ^{estat} ~~estat~~ ugetistes amics de Pardo que han volgut
venjar la seva mort. A l'endemà, a l'enterrament d'Ariza,
dos mil milicians i simpatitzants de la Columna, amb l'arma
al braç, desfilen pels carrers de València, completament de-
serts. ~~En~~ ^{En} arribar a la plaça de Tetuan, una metralladora
emplaçada a la Capitania militar i una altra a la seu del
Partit Comunista comencen a disparar sobre els manifestants
que, agafats pel foc creuat de les màquines, vacilen i final-
ment fugen. Els testimonis coetanis parlen d'un centenar
de baixes entre víctimes dels trets i ofegats al riu.

retrospectiu

En el relat de E. Manzanera, el desplaçament de la Columna
per les terres valencianes té aires d'heroisme, i l'agressió
de la plaça de Tetuan va ser contestada com calia. "El en-
tiero, acompañado por unas dos mil personas, entre las que
había muchas mujeres y niños, se vió sorprendido por el ata-
que, con fuego de ametralladoras, de los esbirros que se en-
contraban parapetados en el que fué centro de la Derecha
Regional Valenciana, al pasar por la plaza de Tetuán. De
esta forma ignomiosa todo fué asaltado, con pérdidas por
nuestra parte y algunos heridos graves. Es seguro que, de
haber pensado un día antes en la vil y cobarde agresión, no
hubiera quedado ni para contarlo uno solo de los comunistas
encanallados y cobardes que atacaron por sorpresa, como ene-
migos desalmados. No obstante, mientras se asaltaba el local
y huían como ratas cobardes por los tejados los repugnantes
comunistas, nosotros fuimos recogiendo nuestros heridos y

nuestros muertos. Y el entierro siguió adelante. En la Plaza de Emilio Castelar, corazón de Valencia la bella, el noble pueblo del Turia esperaba a sus hijos con lágrimas en los ojos, ya que la Columna de Hierro era la encarnación viva del pueblo valenciano. ¡Llor y mil veces hurra al País Valenciano y a su valiente y generosa Columna de Hierro! Un pueblo de héroes y de obreros honrados a la larga nunca es derrotado ni vencido". La veritat és, però, que l'aventura de la Columna a la rera guarda havia acabat tràgicament, i que, abandonats per tothom, ^{fins i tot} ~~incerts~~ per les pròpies organitzacions confederals, no els quedava altre camí que retornar al front. No havien passat encara tres mesos des del 19 de juliol, i l'esperança revolucionària es feia cada vegada més difícil de mantenir.

Mentrestant, els sublevats s'anaven acostant a Madrid, i quedava clar que, en el millor dels casos, el conflicte anava per llarg. A poc a poc, a València s'establí un mínim d'organització, la tramesa d'aliments i de gasolina a Madrid començava a funcionar, i ^{fins i tot} ~~incerts~~ s'iniciava una incipient indústria de guerra. El progrés de la normalització significava necessàriament el retrocés de l'espontaneisme anarquista. Al mes de novembre, va ser la pròpia CNT la que es va incorporar al Govern central, i pocs dies després, i davant de l'empitjorament de la situació a Madrid, el Govern es traslladà a València. Pels arribats del centre, el contrast entre els sofriments de la capital i la irresponsabilitat del "Llevant feliç" resultava escandalós, mentre que, pels habitants de València, l'arribada de milers de "buròcrates" civils i militars, disposats a instal·lar-se i manar immediatament, era irritant. A poc a poc, les coses s'equilibraren, però, en tot cas, la pressió governamental sobre l'economia i sobre el camp valencià es feu més forta. I també la pressió per militaritzar les forces que operaven al front del Llevant, de manera semblant a com s'estava fent a Madrid.

Per esperonar el seu esperit de lluita i per acostumar-les a una estructura militar, es va decidir llançar una ofensiva sobre Terol, en la qual, sota un comandament únic, intervindrien totes les columnes actives al seu voltant més la Columna del Rosal, de cenetistes madrilenys, que atacaria cap a Albarracín. Tindrien, ~~además~~, el ^{suport} ~~recorrament~~ d'una de les Brigades Internacionals recentment organitzades (la XIII Brigada Internacional) i d'una esquadreta d'aviadors voluntaris, també estrangers, ~~en la qual~~ figurava el jove Malraux. Mancada de preparació, sense mitjans suficients i, sobre tot, sense la més elemental coordinació entre les unitats atacants, la ofensiva, a la qual Malraux va aixecar un monument líric amb L'espoir, va resultar un complet fracàs.

El fracàs de l'ofensiva sobre Terol, i, poc després, la pèrdua de Màlaga, van produir la caiguda del govern Largo Cabañero i el triomf definitiu de la tesis dels que defensaven la necessitat de militaritzar les unitats de voluntaris i de constituir un exèrcit unificat i disciplinat. La unitat bàsica d'aquest nou Exèrcit seria la Brigada Mixta, una innovació afortunada basada en les idees més modernes dels estrategues francesos, i que ja havia començat a assajar-se al front de Madrid. Cada Brigada constava d'entre tres i quatre mil homes, distribuïts en quatre batallons d'infanteria i metralladores, més un determinat nombre de serveis complementaris: intendència, sanitat, transports, ... el que li donava un gran marge d'autonomia. D'aquestes Brigades, l'Exèrcit de la República o Exèrcit Popular n'arribaria a tenir unes dues-centes. Les Brigades, al seu torn, s'integraven en Divisions, i aquestes en Cossos d'Exèrcit i Exèrcits.

Quasi no cal dir que les Columnes anarquistes eren hostils a la militarització. Ho eren per raons ideològiques, ja que el militarisme i la disciplina militar estaven a les

antípodes del tipus de societat que propugnaven. El sol fet d'imaginar un anarquista amb gorra de plat i galons ja resultava contradictori. Ho eren també perquè els principals propugnadors de la militarització eren els comunistes, i es podia suposar que el progrés de la militarització significaria el predomini dels comunistes en l'estructura i en la jerarquia militar. Però si les raons de la seva hostilitat i del seu recel eren fàcils de comprendre, també és cert que els resultava difícil oposar-se a una mesura que el curs dels aconteixements, i en primer lloc el setge de Madrid, demostrava que era inevitable.

La Columna del Rosal, dirigida per Cipriano Mera, el paleta i sindicalista madrileny, i amb ell la plana major del moviment confederal, van ser els primers a reconèixer-ho. La Columna Durruti, traslladada del front d'Aragó al Centre per a participar en la defensa de la capital, es va militaritzar a continuació de la mort del seu fundador. I les altres columnes confederals sortides de Barcelona varen seguir el seu exemple.)

~~La~~ ^{Fins i tot} la Columna Ascaso, a la qual s'havien afegit els grups més intransigents dels anarquistes catalans, la "Roja y Negra", i els "Aquiluchos de la FAI" i altres denominacions no menys expressives, s'havia convertit en la 24^{ena} Divisió, de manera que sols quedaren les unitats anarquistes del front de Llevant.

L'home a qui els dirigents confederals del Centre varen encarregar la tasca de convèncer ^{els} ~~als~~ "compañeros" valencians de la necessitat de militaritzar-se, fou en Tomàs Sanz, un fuster sindicalista, germà del més conegut Eusebio Sanz. L'Eusebio Sanz era un dirigent del Sindicat madrileny de la Construcció, company de Cipriano Mera, ~~que~~ ^{que} en el moment de què estic parlant manava una Brigada al Jarama; ~~allà~~ des-

prés ~~manar~~ ^{havia de manar} la 25^{ena} Divisió, antiga Columna Ortiz, sortida de Barcelona el juliol del 36, al mateix temps que la Durruti. Els Sanz madrilenys no tenien res en comú, més que el cognom i l'ideologia, amb ~~el~~ Ricardo Sanz, el conegut dirigent anarquista que va prendre part a l'assalt de les Dressanes barcelonines al costat del Durruti, els germans Ascaso i la plana major de la FAI a Catalunya, i que després de la mort de Durruti a la Ciutat Universitària de Madrid es va fer càrreg del comandament de la seva columna, convertida en la 26^{ena} Divisió. L'atzar volgué que dos homes amb el mateix cognom, madrileny l'un i aragonès recriat a Catalunya l'altre, estiguessin al front de dues grans unitats de procedència confederal i barcelonina i encara que durant la guerra la propaganda afavoria sistemàticament les unitats comunistes, i en primer lloc les que manaven Líster i el Campesino, la veritat és que ~~les~~ ^{totes} dues van estar sempre entre les millors de l'Exèrcit Popular.

Tornant a la meua història. Tomàs Sanz es va traslladar al front de Llevant i va convèncer sense dificultat ~~els~~ ^{els} de la Torres-Benedito i d'altres grups dispersos, fins que sols varen quedar els irreductibles de la Columna de Ferro. El propi Tomàs em va contar anys després la seva negociació amb els responsables de la Columna, l'episodi del Xepa, disposat a picar-lo, i la seva apel·lació a les bases que estaven als "parapetos". Les bases es varen declarar disposades a discutir la proposta, però per això necessitaven reunir-se en Assambla, i per reunir-se havien de deixar el front, cosa que sols era possible si algú els relevava. Finalment es va trobar una solució. Un dels responsables de la Columna, el company Rufino, es va declarar favorable a la militarització, i el seu prestigi ~~va arrossegar unes quantes~~ ^{va arrossegar unes quantes} ~~centúries~~ centúries. Ell i el seu assessor militar, el tinent Hermosilla, varen anun-

ciar la constitució d'una nova Columna, la 2ª Columna Confederal de Llevant, a la qual es va incorporar un batalló de cenetistes alcoians, un batalló del POUM i un cert nombre de nous voluntaris. Tot seguit, la 2ª Columna va ocupar el lloc de la Columna de Ferro a la primera línia, i els irreducibles de la Columna pogueren baixar altra vegada a València i discutir sobre el seu futur.

Les circumstàncies no els eren precisament favorables. La idea de la militarització ja no la discutia ningú, ni tan sols els organismes confederals de la CNT i de la FAI. Però, ~~además~~, els homes de la Columna continuaven protagonitzant tota mena d'incidents. El procés de liquidació de les col·lectivitats anarquistes seguia a bon ritme, i en els enfrontaments que així es produïen sempre hi apareixien elements de la Columna ~~actuaven~~ ^{que actuaven} a la reraguarda i pel seu compte. Precisament, aquells mateixos dies hi havia hagut incidents molt greus a Burriana i a altres llocs, i no sols s'havien produït un bon nombre de morts entre els milicians i entre la Guàrdia d'Assalt de la República, sinó que un centenar de membres de la Columna havien ~~sigut~~ ^{estat} empresonats a les Torres de Quart, a València, i entre ells hi havia el mateix Pere Pellicer, delegat de la Columna a València i germà de Josep Pellicer, el principal responsable. Ser

L'assemblea es va obrir al Teatre Principal de València, el dia 21 de març del 37, amb un missatge de solidaritat dels empresonats, i a continuació es passà a discutir el document preparat pels responsables, un document que es pot veure reproduït a la premsa d'aquells dies i que comença així: "El estado es un fantasma al que no ~~se tenía~~ ^{se tenía} que haber hecho caso. Las organizaciones obreras, encuadradas en la CNT y la UGT, representan la única garantía para el pueblo. Pero

la política se ha puesto en juego, y, casi sin darse cuenta, el fantasma sin vida y sin fuerzas ha resucitado. Nuestra querida Confederación Nacional del Trabajo ha puesto su fuerza a reforzar el Estado, siendo tan sólo un apéndice del mismo y un bombero más de la revolución que tan brillantemente comenzaron las masas laboriosas... en una palabra, se ha estrangulado la Revolución Social".

El document té un tó apassionat, i, al mateix temps, desil·lusionat. Els grans principis de l'anarquisme revolucionari semblen oblidats. La CNT i la FAI han accedit a formar part del govern, i en Peiró, la Federica Montseny, en Garcia Oliver, i altres grans noms representatius del moviment són ara ministres i membres de l'aparell de l'Estat. I, al mateix temps, la trista realitat és que la Columna de Ferro, l'única que es manté fidel als seus orígens, mancada de mitjans i de ~~recursos~~ ^{suport} no pot subsistir; sense diners, sense munició, sense aliments, no li queda altre camí que acceptar la militarització i incorporar-se a l'Exèrcit, o disoldre's.

Després d'un parell de dies de discussions aferrissades i sovint repetitives, els reunits acabaren per rendir-se a l'evidència, i acceptaren la militarització. La Columna es convertí en la 83^{ena} Brigada Mixta. / El larg article signat per "un incontrolado de la Columna de Hierro", ^{el qual} ~~que~~ segons ell mateix diu, és un àntic pres de San Miguel de los Reyes alliberat pels anarquistes, ^{ahora} ~~que es~~ un testimoni desesperat de fidelitat als principis antiautoritaris de la Columna i una acusació implícita de traïció als que han permès la seva militarització. Però quan es publica l'article, la Columna ~~està~~ ja a Benicarló, reorganitzant-se. En Pellicer és anomenat Cap de la nova Brigada, i en Segarra Comissari Polític. Les centúries es reuneixen per nomenar capitans

La setmana següent, "Nosotros", òrgan de la FAI del Llevant, va publicar un

-caps de companyia- i Comandants -caps de Batalló- i aquests designen la resta dels oficials i suboficials. Els temps mítics han acabat.

Un mes després -abril del 37- el front de Llevant estava ja, almenys en teoria, plenament estructurat. Les forces que el guarnien constituïen el XIII Cos d'Exèrcit, integrat per quatre Divisions, que portaven els números: 39, 40, 41 i 42. D'aquestes, la 42, comandada pel Tinent Coronel Nieto, tenia la seva comandàcia a Torrebaja, capital del Racó d'Ade-muz, i en ella estaven enquadrades la 83 B.M., antiga Columna de Ferro, i la 81, B.M., antiga Columna Torres Benedito. La 40ª Divisió, sota el comandament del Tinent Coronel Etxea, tenia la capçalera a Sarrion, el poble a la línia del ferrocarril de Sagunto a Terol, on en primer lloc s'havia establert la Columna de Ferro, i la compos^{nien}aven la 82 B.M., organitzada a corre-cuita per^a rellevar la Columna de Ferro, i que una temporada s'anomenà 2ª Columna Confederal, la 84 B.M., en la qual s'havien agrupat la Columna "Temple i Rebeldia", que operava junt amb la Columna de Ferro, i la Columna Perea, de la guarnició de Castelló, i la 87 B.M., que recollia encara altres unitats procedents de València.

Al mes de juny es llançà una ofensiva en direcció a Albar-racín. Era un primer intent d'ofensiva militar seriosament plantejada, i tingué un bon èxit inicial, però aviat patí del mal endèmic de l'exèrcit republicà: ^{tan aviat com} ~~en quan~~ les unitats s'allunyaren dels seus punts de partida, perderen la connexió entre elles, i ^{en} ~~se~~ produir-se el contraatac enemic la desor-ganització fou completa. A l'antiga Columna de Ferro li tocà jugar un paper important en la ofensiva, i tingué força^s baixes, però ^{després} ~~amb~~ se la va acusar de contribuir a la desor-ganització, i ^{fins i tot} ~~inicial~~ sembla que, en un moment determinat, un

batalló es va insubordinar i es va negar a complir una ordre. Sols la severitat d'alguns oficials va evitar un motí en regla. La reacció del comandament de la Divisió va ser dura; tots els membres de la Brigada, voluntaris del primer dia, que no estaven ~~de totes maneres~~ compresos en les lleves reclutades, van ser enviats a casa, i els membres del Batalló insubordinat dispersats entre altres unitats, ~~alguns~~ ^{fins i tot} enviats a Batallons de càstig, anomenats Batallons Disciplinaris, dels quals n'hi havia un a cada Cos d'Exèrcit. ^{També} a partir d'aleshores, ~~també~~ ^{altres} tant a la 83 Brigada com a les ~~demés~~ començaren a incorporar-se nois procedents de les lleves cridades a files i enviats per les Caixes de Reclutes, de manera que la Columna de Ferro i les altres Columnes no sols perderen la seva empenta inicial, sinó que anaren desdibuixant la seva identificació política.

En poc més d'un any, les coses havien ^{canviat} ~~canviat~~ profundament. El predomini cenetista i anarquista al carrer, característic dels primers dies, ja era sols un record. Els fets de maig de Barcelona havien representat la crisi i el començament de la dèuallada. A l'agost, tres mesos després, la dissolució del Consejo de Aragón i la liquidació "manu militari" per la ¹¹ Divisió (Líster) de les col·lectivitats aragoneses havia confirmat que la dèuallada era definitiva. Malgrat tenir tres ministres al Govern, la CNT havia deixat d'influir políticament. I era a l'exèrcit on el descens del seu paper era més evident.

Durant l'estiu del 37, el XIII Cos d'Exèrcit es dividí en dos: el XII i el XIX Cossos d'Exèrcit, que ^{tots} ~~els~~ entre dos constituïen l'Exèrcit de Llevant, manat pel Coronel, després General, Sarabia. El XIII Cos tenia la Comandància a Alfambra, i ocupava per tant el flanc dret de l'Exèrcit de Llevant,

enllaçant amb l'Exèrcit de l'Est. Del XIX Cos ^{en continuava} ~~seguia~~ formant ~~una~~ part la 40ª Divisió, i aquesta seguia constituïda, com uns mesos abans, per les Brigades 82, 84 i 87. El XIX Cos, amb la Comandància a Torrebaja, ocupava el flanc esquerre de l'Exèrcit fins a la província de Conca, encara que, ~~en~~ arribar a aquesta província, la línia seguida del front s'acabava, i sols hi havia un seguit de punts aïllats, guardats per patrulles. Del XIX Cos en formava part la 64ª Divisió, amb comandància a Salvacañete, i constituïda, també, com uns mesos abans, per les Brigades 16, 81 i 83.

Les antigues unitats anarquistes valencianes estaven així ja sòlidament enquadrades ~~en~~ en una estructura militar. En la composició de les unitats continuaven predominant els voluntaris dels primers mesos, encara que el seu entusiasme ~~estigués~~ ^{estigués} notablement decandit; els oficials, fins al nivell de comandants de les Brigades, eren també, en la seva majoria, vells militants confèrals ^{de}. Però en aquest nivell acabava la seva influència. Els comandants de les Divisions tenien un color ben diferent.

A la 64ª Divisió, l'antiga Columna de Ferro tenia al ~~seu~~ costat la 16ª Brigada, anomenada Brigada de Cartón, del nom del seu organitzador, el diputat comunista a les Corts de la República, Martínez Cartón, ~~que~~ que aquells dies havia ^{estat} ~~estat~~ ascendit a Cap de la Divisió amb el grau de Tinent Coronel. Ja hem vist amb quina energia el Coronel Etxea havia reprimat les veleïtats de l'independència de l'antiga Columna, convertida en 83ª Brigada, i el seu successor no estava menys disposat a imposar la més estricta disciplina. ^{Pel que fa} ~~en quan~~ a la 40ª Divisió, on, com hem dit, s'enquadraven la 82^a, la 84^a i la 87ª Brigades, estava manada pel Tinent Coronel Nieto, un altre destacat militant comunista que havia participat a

la Defensa de Madrid al front d'un grup de carabiners, i a qui s'havia confiat el comandament de la Divisió perquè disciplinés les tres Brigades de "canutos" que la composaven. Aviat havia de donar mostres de la seva ^{eficàcia} ~~eficàcia~~ ^{eficiència} per complir la comesa.

Durant la tardor d'aquell any (1937), l'Exèrcit de Llevant no sols perfeccionà la seva organització, sinó que rebé l'encàrrec de realitzar una gran ofensiva sobre Terol. Seria la primera vegada que l'Exèrcit de la República passaria a l'ofensiva, amb una operació de gran abast, minuciosament preparada i amb mitjans abundants. A les unitats que constituïen l'Exèrcit de Llevant s'hi afegirien no menys de vuit Divisions vingudes d'altres fronts, i altres forces complementàries d'aviació, artilleria i tancs, més de cent mil homes en total. L'ofensiva representaria la definitiva maduresa de l'Exèrcit Popular de la República, impulsat i políticament vertebrat pels comunistes. Tant el Cap de l'Estat Major (Rojo) que havia concebut l'operació, com el Cap de l'Exèrcit de Llevant encarregat de realitzar-la (Hz. Sarabia), com els Caps de les Cossos d'Exèrcit que enquadraven les forces que hi participaven, eren militars professionals que s'havien mantingut al servei de la República. Però al nivell immediatament inferior, el de Caps de Divisió, el predomini comunista era complet: de les deu Divisions que s'havia previst que intervinguessin en l'operació, dues tenien per Cap militars professionals, i les altres vuit destacats militants comunistes: 11 (Líster) 34 (Vega), 35 (Walter), 39 (Alba), 40 (Martínez Cartón), 47 (Duran), 64 (Nieto), 70 (Torral).

A les Brigades de procedència anarquista i valenciana els corresponia jugar un paper important a l'ofensiva, però

enquadra^{des} com ja hem vist, en Divisions de direcció comunis-
ta. La 64^{ava} Divisió (Martínez Cartón): 16, 81 i 83 Brigades
Mixtes, formava part de les forces que havien de conquerir
Campillo i constituir així el braç esquerre de la tenalla
que ~~avanzava~~ aïllaria Terol pel Nord. I la 40^{ava} Divisió (Nieto):
82, 84 i 87 Brigades Mixtes, havia d'atacar Terol pel Sud
i ocupar la ciutat. L'ofensiva, iniciada el dia 15 de desem-
bre a la matinada, va trascórrer d'acord amb les previsions,
encara que més lentament. Els que avançaven des de Puerto
Escandón, enmig d'una tempesta de neu, ~~van~~ varen donar per ocupa-
da, el mateix dia de Nadal. Mentrestant, les forces que avan-
gaven per una banda i altra, al nord de la ciutat, havien
arribat a establir contacte. Però l'aïllament de la ciutat
era menys complet del que semblava, i la resistència
s'allargava; els nacionals començaren a enviar reforços,
que iniciaren el contraatac. El dia 29 es perdé Campillo;
sembla que va ser la 16 Brigada la que va iniciar la retira-
da, que seguiren la 81 i la 83, i que inútilment es volgué con-
tenir amb execucions sumàries. Les tres unitats varen tenir
moltes baixes, tant pels combats, que van ser molt durs, com
pel fred, que era intensíssim; però especialment la 81, antiga
Columna Torres Benedito, que hagué de ser reorganitzada.
Notem també que en una ordre general del Comissariat de l'E-
xèrcit s'elogiava el comportament, durant la retirada, de Pere
Pellicer, Comissari polític del segon Batalló de la 83,
el mateix que un any abans era el Delegat de la Columna de
Ferro a València, i que quan es va celebrar la Assambla que
va acordar la militarització estava empresonat a les Torres
de Quart.

Més trista va ser la sort de la 84. Com acabo de dir,
va participar a l'assalt frontal a la ciutat, i després a
les lluites al seu interior, a la presa del Seminari i al
setge de l'Hospital, on resistia el darrer nucli.

Abans de començar l'ofensiva, el cap de la Brigada els havia promès una temporada de permís a València si la operació tenia èxit, i semblava arribat el moment de disfrutar-la. Però aleshores va començar el contraatac enemic; els homes de la 84 resistiren durament al Cementiri, i estigueren entre els darrers que deixaren la ciutat. Era el 15 de gener i portaven un mes a primera línia, lluitant sense parar, quan rebren l'ordre de dirigir-se a Rubielos de Mora. No serien les vacances promeses, però sí uns dies de descans. Per manca de ~~meios~~^{mitjans} de transport feren el trajecte a peu, però ~~a~~^{en} arribar a Rubielos els esperava una sorpresa; la situació del front havia empitjorat, i uns camions els esperaven per tornar-los a la primera línia.

Una part dels homes de la Brigada, antics militants de la CNT i del POUM, que un any i mig abans havien sortit de València amb la Columna "Temple de Rebel·dia", protestaren, i començaren les discussions. Dos batallons, pressionats pels seus comandants, van accedir de mala gana a tornar al front, i dos s'hi varen negar. Al cap de d'unes hores, arribaren a Rubielos unes companyies de carabiners que detingueren ~~als~~^{els} insubordinats. Per ordre del Cap de la Divisió, una cinquantena foren afusellats immediatament, i la resta empresonats a l'església de Rubielos. Eren les veus que cantaven "Cuando quieras escribirme/ ya sabes mi paradero/ después de tomar Teruel/ en la cárcel de Rubielos", ^(les veus) que jo i uns quants companys de la lleva del 39 vàrem sentir amb tanta sorpresa quan una setmana més tard vàrem arribar a Rubielos de Mora per incorporar-nos a la 84 Brigada, on ens havia destinat la Caixa de Reclutes. Era el mateix Rubielos on, quinze mesos abans, la Columna de Ferro havia proclamat l'adveniment del comunisme libertari.

Pocs dies després, la Brigada fou disolta. Els dos batallons que retornaren a primera línia foren incorporats a

la 39 Divisió (Alba) i la resta, nosaltres ^{inclosos,} ~~inclosos,~~ distribuïts en diferents unitats.

Heus ací l'informe que el Cap de la Divisió envià al Cap de l'Exèrcit de Llevant sobre aquest fet.

Al Exmo. Sr. General Jefe del Ejército de Levante, del Jefe de la 40 División.

Excmo. Sr.: Al cumplimentar su orden de trasladar la 84 Brigada Mixta a ocupar posiciones a las órdenes del Jefe del V Cuerpo de Ejército en Teruel, los Batallones 1º y 2º de la referida Brigada se negaron a cumplimentar mi orden, declarándose en plena insubordinación, según me comunicó el Jefe de la Brigada a las 18 horas del mismo día. Me trasladé seguidamente al cuartel donde se encontraban los Batallones y pude confirmar la situación de rebeldía, que consideré gravísima por las circunstancias que ocurrían en todas las fuerzas del frente, también agotadas, y que por su contagio podría traer serias consecuencias.

Previos los informes de los Comisarios, Oficiales y Jefes de los Batallones, aprecié la existencia de elementos provocadores y hasta de comités de enlace y propaganda de rebelión, y en tales circunstancias procedí al desarme general y a ordenar en el acto el fusilamiento de los elementos agitadores cuya relación acompaño.

Seguidamente se abrió información para depurar responsabilidades, resultando inculpados los comprendidos en otra relación que también acompaño y a los cuales, por mi orden, el jurídico de la Brigada instruye diligencias prejudiciales que servirán a la incoación del sumario.

El resto de las fuerzas, en número de 497, quedan a disposición de V.E. para que puedan ser destinados, si lo cree oportuno, a cubrir bajas de otras unidades, donde, separados, no puedan crear problemas análogos, además de considerarles tal traslado como sanción a su conducta.

Además de lo expuesto, me permito proponer a V.E. la suspensión de los delegados y comisarios de Batallón y la degradación al empleo inmediato inferior de los oficiales y jefes de los dos Batallones, ya que, aún apreciando atenuantes por sus trabajos al lado de esta jefatura, no excluye su responsabilidad de falta de carácter y dotes de mando, que son los que han permitido llegar a esta situación de nulidad de su autoridad.

Asimismo, he de participar a V.E. que, además de las causas de falta de autoridad de los mandos y de mala preparación política de los comisarios, ha motivado tal estado de insubordinación una oferta que el mayor Marquina obligó a hacer al Jefe de la Brigada de manera oficial, de que, terminados los focos facciosos de la ciudad, tenían concedidos tres meses de permiso, 1000 pesetas en metálico y ascenso general, cosa tan imposible y absurda que ya entonces se le advirtió de sus posibles consecuencias, que desgraciadamente han tenido confirmación.

Rubielos de Mora, 20 de Enero de 1938. El Jefe de la
División (firmado) Andrés Nieto

Acompaña el document una "relación nominal del personal de la 84 Brigada Mixta ejecutado el 20 de Enero de 1938" que comprén 46 noms, d'ells 3 "sargentos", 12 "cabos", 30 "soldados" i 1 "tambor". I una segona relació de 80 noms "en situació de procesados".